

УДК 910:81'373.21 Мирон Кордуба
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-3>

Руденко В.П.,
доктор географічних наук,
професор кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
rudenko_valery@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7542-4399

Грек К.В.,
аспірант кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
katerinagrek4@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0132-2103

ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА МИРОНА КОРДУБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТОПОНІМІЦІ

Висвітлюється внесок професора Мирона Кордуби (1876–1947 рр.) у географічні дослідження української топоніміки. Зазначається, що основою, запорукою автентичності форм географічних назв, як стверджував учений, є місцева народна вимова. В академічному «Словнику української мови» поняття «топонімія» визначене як «сукупність географічних назв населених пунктів, гір, рівнин, озер, річок, лісів і т. ін. певної території» (Білодід та ін., 1979). Тому детально аналізуються зібрані Мироном Кордубою рукописні «Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини», що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Ідеться про алфавітний список словникових позицій, матеріали до збірки топографічних назв, карти населених пунктів, топонімічні описи, які здійснили різні особи. Усе різноманіття географічних назв осель Галичини й Буковини вчений зводить до трьох «великих громад»: назви, що мають краєзнавчий характер; назви, які походять від особових імен; інші (менші) групи назв осель. Краєзнавчі назви осель характеризуються такими прикметами, як зовнішня форма оселі, теренова чи краєвидна ознака, положення щодо околиці, гідрографічні прикмети, якість ґрунту, засоби комунікації, рістня (флора), звірня (фавна). Особові назви осель мають іменникову або прикметникову «постаті»: іменникові назви на *-ичі, -иці*; прикметникові назви, що закінчуються на *-ь, -ів, -ин*; іменникові назви на *-івці, -инці*; іменникові назви на *-івка*. Інші (менші) групи назв осель включають колонізаційні, фортифікаційні (оборонні), службові, вільготні, лісові, церковні, коршмарські, жартівливі, осельничі назви населених пунктів.

Обґрунтовано, що географічні назви населених пунктів, річок, гір, лісів тощо необхідно подавати так, як їх вживає місцеве населення. Констатовано, що М. Кордуба здійснив організацію та зібрав багатий матеріал до географічного словника Галичини й Буковини, що включає топографічні назви, картосхеми і діалектні топоніми їх населених пунктів; розробив розгорнуту класифікацію географічних назв осель Галичини та Буковини, що охоплює три основні «громади» (краєзнавчі, особові та інші) і 21 «меншу» групу назв населених пунктів.

Ключові слова: професор Мирон Кордуба, географічні дослідження осель, українська топоніміка.

Rudenko V.P., Grek K.V. PROFESSOR MYRON KORDUBA'S GEOGRAPHICAL STUDIES IN UKRAINIAN TOPONYMY

Professor Myron Korduba's (1876–1947) contribution to geographical studies of Ukrainian toponymy is highlighted. The scientist accentuated that the local folk pronunciation should be the basis and the prerequisite of the authenticity of different forms of geographical names. According to the "Dictionary of Ukrainian Language", toponymy is a "set of geographical names of settlements, mountains, plains, lakes, rivers, forests, etc. certain territory" (Білодід та ін., 1979). Professor's "Materials do geografichnogo slovnyka Halychyny i Bukovyny" ("Materials to geographical vocabulary of Galicia and Bukovyna")

available with the section of manuscripts of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library are given scrupulous analysis. Said materials contain as follows the alphabetical index of vocabulary positions, materials to the collection of topographical names, map of settled localities, toponymic descriptions collected by different people. The whole variety of geographical names of the Galician and Bukovynian settlements is reduced to three “big communities”: names that possess regional nature; names that originate from proper names; other (smaller) groups of names. The regional names of settlements are characterized by such attributes as their appearance, local specificity, disposition with respect to the suburb, hydrographical specificity, soil quality, means of communication, plant (flora) or animal (fauna) specificities. The proper names of settlements possess nominative or adjectival “appearances” as follows: nominative names ending in *-ичі, -иці*; adjectival names ending in *-ь, -ів, -ин*; nominative names ending in *-івці, -инці*; nominative names ending in *-івка*. The other (smaller) groups of settlement names include colonization, fortification (defensive), occupational, newcomer encouragement, forest, church, tavern, jocular and habitation names.

It is substantiated that geographical names of settlements, rivers, mountains, forests, etc. should be presented as used by the local population. It is stated that M. Korduba organized and collected the organization and collection of rich material to the geographical dictionary of Galicia and Bukovina, which includes topographic names, maps and dialectal names of their settlements; developed a detailed classification of geographical names of settlements in Galicia and Bukovina has been developed, covering three main “communities” (local history, personal and others) and 21 “smaller” groups of names of settlements.

Key words: professor Myron Korduba, geographical studies of settlements, Ukrainian toponymy.

Постановка проблеми. Професор Мирон Кордуба (1876–1947 рр.) – один із найвизначніших українських учених, який історичну географію та топографічну топономастику називав одним із трьох головних напрямів своєї наукової діяльності. Про це свідчать його численні опубліковані та рукописні праці (Кордуба, 1905а; Кордуба, 1905b; Кордуба, 1910–1923; Кордуба, 1920а; Кордуба, 1920b; Кордуба, 1924; Кордуба, 1928а; Кордуба, 1928b; Кордуба, 1928с; Кордуба, 1930; Кордуба, 1941).

В академічному «Словнику української мови» поняття «топонімія» визначене як «сукупність географічних назв населених пунктів, гір, рівнин, озер, річок, лісів і т. ін. певної території» (Білодід та ін., 1979).

Спіраючись на праці своїх попередників (М. Максимовича, О. Лазаревського, А. Петрушевича, М. Сумцова), Мирон Кордуба утверджував надзвичайну важливість збирання й вивчення українських географічних назв для історико-географічних та етногеографічних досліджень. Місцева народна вимова була основою, запорукою автентичності форм географічних назв. Так, зокрема, під час оцінювання «безпретензійної» праці священника Л. Похилевича «Сказанія о населенныхъ местностяхъ Киевской губерні» (Київ, 1864 р.), Мирон Кордуба зауважив, що в ній розкриваються назви поселень, хуторів, подаються народні перекази. Л. Похилевич, працюючи

та збираючи матеріал серед простих людей, «подав назви здебільша в місцевій уживаній серед народу формі, із чого навіть вважає потрібним оправдатися в передмові» (Кордуба, 1928а).

Водночас питання вивчення українських географічних назв, їх значення для географічних пошуків, а також творчих напрацювань професора Мирона Кордуби в цій галузі не досить досліджені та висвітлені в наукових джерелах. У географічних виданнях оцінці внеску професора М. Кордуби в українську топоніміку частково присвячені праці О. Шаблія, Д. Бучка, Ж. Бучко, В. Руденка, К. Грек, І. Федорів.

Постановка завдання. Відповідно, метою статті є розкриття в першому наближенні творчого географічного доробку видатного вченого – професора Мирона Кордуби – у вивченні українських географічних назв.

Виклад основного матеріалу. Відомі дослідники творчого доробку Мирона Кордуби Д. Бучко, Ж. Бучко та Т. Кульчицька ретельно простежують хронологію наукових напрацювань ученого в українській топоніміці (Бучко, Бучко, 1995; Кульчицька, 2012). На першому етапі, що розпочався після виходу у світ праць «Кілька слів про руску географічну номенклатуру» (Кордуба, 1905а) та «Найдавніші оселі на Буковині» (Кордуба, 1905b), дослідник відстоював позицію, згідно з якою назви населених пунктів, річок, гір подаються так,

як їх вживає місцеве населення. А найдавнішими на Буковині є ті поселення, які отримали свої назви через особливість розташування чи спосіб заселення, а також ті, що названі від місцевих річок. У цей же період Мирон Кордуба, викладаючи в Чернівецькій гімназії, спільно зі своїми учнями збирав топонімічні документи в населених пунктах Буковини. Розпочалася багаторічна експедиційна діяльність щодо реалізації наукового проекту – складання майбутнього «Географічного словника Галичини і Буковини». Праця над ним – одна з визначальних у житті вченого.

Значення географічних назв в «історії мандрівок народів та нашої території» доктор Мирон Кордуба обґрунтовував так: «Дуже важним жерелом для науки є *топографічні назви*. Вони з'ясовують нам час і спосіб заселення даної землі. Вони часто одинокий матеріал для вирішення питання про народність племен, котрі в різних часах жили на тій чи іншій області. Вони також допомагають нам пізнати давні господарські та правні відносини» (Кордуба, 1928с).

Учений, спираючись на вже набутий досвід детального вивчення географічних назв у Західній Європі, зокрема Німеччині, де виходив спеціальний журнал «*eitschrift für Ortsnamenforschung*», скрушно зауважував, що, по-перше, у Галичині та на Буковині це багате джерело практично зовсім не залучене до наукового пізнання, а по-друге, наявні військові, кадастрові карти, урядові офіційні документи подають топографічні назви української території в «зіпсованім та перекрученім виді», а не так, як ті назви «живуть в устах населення» (Кордуба, 1928с). Саме тому Мироном Кордубою за завданням Археографічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові був розроблений детальний квестіонар (питальник, анкета) для дослідження географічних назв із проханням до українського громадянства за можливості надати найбільш докладні та правильні відповіді на 26 поставлених запитань. Цей квестіонар за своєю змістовністю, глибиною і логічною послідовністю запропонованих запитань є фактично справжньою програмою «студіювання географічних назв для української науки» (Кордуба, 1928с), а тому він потребує викладу в повному обсязі (з лексичним і граматичним оформленням автора):

«1. Урядова назва оселі: політичний повіт (староство).

2. Чи се місто, місточко, село, присілок? Коли присілок, подати, до котрого села (громади) належить.

3. а) Як нарід називає оселю? Подати також другий та семей відмінок і прикметникову форму сеї назви. б) Як зовуть поодинокого мешканця оселі і всіх разом (однина і множина)? в) Чи оселя не мала давнішою іншою назви і яку? г) Чи між мешканцями є родинні назвиска, від котрих могла би походити назва оселі? д) Чи околичні села не називають оселі або її населення якою шутливою або глумливою назвою? Може існують про оселю які приказки?

4. Як називаються поодинокі часті оселі (по містах, передмістя, по селах т. зв. кути)?

5. Які є окремі назви а) вулиць, б) доріг, в) площий та роздоріж?

6. Які присілки належать до сеї оселі (громади)?

7. Як називаються а) фільварки, б) двірські будівлі, в) млини, г) окремі доми або дворища, що лежать на території сеї громади? Коли громада має присілки, зазначити, чи предмети, вичислені під а-г, належать до головної оселі, чи до котрого з присілків.

8. Чи є коршми або заїзді доми, котрі мають свої окремі питомі назви?

9. Які назви мають поодинокі часті піль, огородів, неужитків?

10. Які назви мають поодинокі частини сіножатий, пасовиськ, полонин, болот (багон)?

11. Які назви мають ліси, гаї, корчі, зруби, поляни серед ліса?

12. а) Як зветься ріка, що пливе через територію оселі? б) Які там є потоки і до котрої ріки пливуть? Чи є жерела або криниці з окремими назвами і якими?

13. Як називаються а) глибини та вири, б) броди, в) острови в ріці?

14. Які назви мають стави або озерця?

15. Як називаються пороги і водопади в ріці?

16. Чи є в околиці оселі могили і кургани і які мають назви?

17. Як називається пасмо гір або горбів, що переходить через область оселі (громади)?

18. Які назви мають поодинокі а) гори або горби, б) верхи.

19. Чи на області оселі (громади) є а) скали, б) великі каменюки, в) каміньоломи,

г) копальні (глини, піску, вугля, нафти, заліза і т. п.), чи мають свої окремі назви і які?

20. Як називаються поодинокі долини, провалля, яруги, кітловини?

21. Як називаються дороги, стежки, переходи (просмики), що ведуть на другий бік гірського пасма?

22. Чи на області оселі (громади) є печери, підземні хідники і які мають окремі назви?

23. Чи на області оселі не знаходять або давнійше не знаходили яких старинних річий (монет, знаряддя, оружа)? Чи не робив там хто розкопів або пошукувань за такими річами? Чи нема там а) звалищ, замків, б) останків городищ, в) останків валів та укріплень, і які мають окремі назви?

24. Чи в оселі є а) церква мурована чи деревляна, під покровом якого святого (коли празник?), коли збудована? б) Чи є костел, каплиці або біжниця? в) Чи є останки давних монастирів, церков, хрестів (фігур), цвинтарів або бодай згадки про них? г) Які промислові заведення знаходяться в оселі (млини, гуральні, броварі і т. п.)?

25. Як населення пояснює назву оселі; чому вона так зветься? Коли є переказ про заснування оселі, подати його. Подати також перекази і пояснення, які є про котру небудь з інших назв. При записуванні тих пояснень треба поступати обережно. Часто мужики, щоби не виявити свого незнання, наборзі видумують яку небудь нісенітницю. Тому не треба на інформатора настоювати, щоб доконтче подавав такі пояснення, але перевірювати ще у других, чи подані пояснення чи перекази справді існують між населенням.

26. Чи є місцеві хроніки, акти, грамоти, записки з давніх часів, старі інвентарі парохіяльних, церковних, громадських, двірських маєтностей? Коли є, розвідати, де вони переходять. Зі старих інвентарів виписати ті назви піль, сіножатий, пасовиськ, лісів і др., котрі там згадані, зазначаючи окремо, котрі з них вже затратилися в пам'яті місцевого населення» (Кордуба, 1928с).

Учений особливо наголошував на необхідності якнай докладнішого опису географічних назв за вимовою (навіть діалектичною) місцевого населення. Кожна географічна назва обов'язково потребує наголосу. Коли ж одна й та сама географічна назва вимовляється чи

наголошується по-різному, то збирач-краєзнавець повинен був першою подавати більш вживану назву, а менш вживану брати в дужки. Чи не найголовнішою умовою збирання географічних назв є опитування населення лише тієї громади, до території проживання якої ця назва належить. Ретельність, дбайливість, ґрунтовність заповнення квестіонару – запорука успіху, інакше, як наголошував Мирон Кордуба, замість користі для науки матимемо шкоду.

Отже, на переконання вченого, тільки «докладне» збирання та глибоке опрацювання географічних назв дасть змогу науковцям надзвичайно точно визначити «давні українські етнографічні межі», тобто підійти до розв'язання цього такого важливого питання політичної географії та етнографії. Як приклад можливого поступу в цьому напрямі Мирон Кордуба пропонує пояснити доконаний факт: «Чи вузький клин, котрим наші Лемки всуваються між Поляків і Словаків аж по Попрад, – се захований в горах останок українського старого осельництва на Заході, котре на долах улягло польонізації та пословаченню, чи навпаки, се пізніша українська кольонізація пустих гірських просторів» (Кордуба, 1928 с). Скільки загублених нині осель ми маємо в наших літописах, судових актах чи давніх грамотах? Відшукати їх, принаймні спромогтися це зробити, можна, на думку професора, лише через «докладну збірку географічних назв».

Окрім історичної науки, географічні назви мають велику вагу й для географа та природника, оскільки «часто дають причинки до пізнання фізичних прикмет нашого краю в давнину» (Кордуба, 1930: 22). Отже, за зробленим питальником збиралася детальна інформація до географічного словника Галичини і Буковини. Тривали кропіткі, виснажливі пошуки. За 1910–1923 рр. Мирону Кордубі з його сподвижниками та однодумцями вдалося нагромадити багаті «Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини», які досі не опубліковані. Ідеться про частину фонду № 61 (Кордуба М.), оп. 1, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (Кордуба, 1910–1923).

За інформацією М. Пакун, архів Мирона Кордуби – 52 од. зб. (7447 арк.) – тематично

скомпоновано в чотири розділи. «Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини» включені до другого розділу. Вони представлені 20 од. зб. (1853 арк.) та систематизовані таким чином: алфавітний список словникових позицій [14–17], матеріали до збірки топографічних назв [19–28], карти населених пунктів [29], топонімічні описи, які здійснили різні особи [30–33] (Пакун, 2013).

Попереднє ознайомлення з архівними матеріалами до географічного словника Галичини та Буковини дає нам змогу зробити висновок про необхідність його ретельного самостійного опрацювання як надзвичайно важливого українознавчого твору. Представлена розвідка може лише побіжно окреслити окремі складники цього унікального географічного рукопису.

Візьмемо для прикладу з «Матеріалів до географічного словника Галичини і Буковини» «Збірку топографічних назв населених пунктів (відповіді на питання Археографічної комісії НТШ. Квестіонар). Автографи різних осіб. Частина словника – А–Б [Рукопис]» (оп. 1, од. зб. 27, 144 арк.) (Кордуба, 1910–1923). Таких збірок – частин словника за алфавітом – десять. Окрім уже названої А–Б, частина словника Д має 87 аркушів, Е–Ж – 29 аркушів, З–І – 87 аркушів, К – 191 аркуш, Р – 84 аркуші, С – 157 аркушів, Т – 72 аркуші, У–Х – 74 аркуші, Ю–Я – 59 аркушів. Загалом 984 аркуші.

На с. 503 вищеназваної частини словника за літерами А–Б міститься інформація про село (містечко) Білобожниця, зокрема:

«1. Урядова назва оселі – Білобожниця, пов. Чортків.

2. Тепер воно *de facto* село; вправді на печатці громади стоїть «містечко» Білобожниця й герб композиції п. Івана Ставничого (маляр і різьбар); так само на дороговказі Містечко відновлено в 1880-тих роках заходами Борисикевича, що був на той час війтом (син декана, о. Михайла) і брат прес. Михайла. Він віддав справу адвокатуві у Львові й той вишукав документи: цісар затвердив містечко й видав грамоту з підписом. Та грамота в часі війни пропала. Що до містечка, то воно було колись дуже давно на церковних написах (на книгах), що починаються 1709 р., чергується вже назва село (весь) і містечко. В Шематизмі з 1892 р.

сказано, що «в 1800 р. ще містечко». Замітка поч., що вже в 1709 р. здибаємо ту чортківського декана.

Дотепер ще є місце, що селище зовуть «містечком».

3. Нарід називає оселю а) урядово: Білобожниця або Булубіжниця, деколи Булубіжниці, (в) Булубіжницю, прикметник булубіжницький. б) Зовуть прикметниково: булубіжницький. в) Давнішої назви оселі немає. г) Немає також таких род. назвиськ, що від них могла би походити назва оселі.

4. Частина оселі коло церкви називається «містечко» (часом з польської «мнястечко»).

5. Немає.

6. До громади належить: 1) Кривче. Воно мало повстати десь в пол. XIX ст. (напевно не знають); а називається так тому, бо там мав осісти перший Гарасимів, кривий. 2) Мазурівка (Мадзурівка) або «хатки». В 1870 р. спровадив пан Охоцькі чотири родини мазурів; потім будувалися наші люде, бо там було людське поле. Тепер за Польщі навіть є там осібна школа (віддаль 4 км на захід).

7. а) Був фільварок «каців» (мешкав іудей Кац, за нашої пам'яті); тепер його немає, б) немає характеристичної назви, в) млин є т.зв. «яловий» від призвіща мельника, коло ліса білобожницького (при дв. Мельника, є в метриках), г) доми мають свої назви, але недавні. Люде пам'ятають, чому що називається. Ось вони: 1) зарембівка (мешкав ще 1876. шляхтич Заремба), 2) Борисікевичовинна (будував декан Борисікевич), 3) Докторівка (мешкав лікар др. Штокляса), 4) Дяківка (парох власність, дяк наймає), 5) Гілгрівка. Всі ці доми в селі.

8. Корчма перебудована на школу – назви немає.

9. Поля: Рудка, велике й мале Озеро, Толока...» (Кордуба, 1910–1923).

І таких інформаційно ємних описів топографічних назв населених пунктів Галичини й Буковини маємо на 984 аркушах!

Наступним блоком «Матеріалів до географічного словника Галичини і Буковини» є карти населених пунктів в алфавітному порядку, що подані на 71 аркуші. Авторами цих картосхем, як правило, були старшокласники гімназій, де працював Мирон Кордуба.

Охайно й виразно подані картографічні матеріали, наприклад, щодо села Брідок (описав Манолій Сандуль 1 мая 1910 р.), містечка Вашківці над Черемошем (учень VI^б класу Чернівецької гімназії Гарас Михайло), сіл Волока над Черемошем («вирисував Ігнатій Яворський, II^б клас»), Давидени – Зруб (Петро Ташук), Дубівці, Костинці (Чарновський), Лужани (Орелецький Гриць). Так, зокрема, на картосхемі Лужан відображені лани, ниви, могили, довгі гони, сіножаті людські, лози, панський лан, левада, цвинтар, гребля, зарінок, запотоком, луг, цісарська дорога до Черновець (Кордуба, 1910–1923, од. зб. 49).

Важливими й цікавими є також топонімічні описи у вигляді щоденників і звітів учнів гімназій (топоназви від А до М та від Н до Я) (Кордуба, 1910–1923, од. зб. 46).

Завершують «Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини» діалектні топоназви, виконані різними особами. Так, один із помічників Мирона Кордуби – Я. Пастернак – 20 квітня 1937 р. зібрав і надіслав ученому такий топонімічний опис – діалектні топоназви села Струтин Нижній пов. Долина (нині Нижній Струтинь – село в Рожнятівській селищній громаді Івано-Франківської області – В. Р., К. Г.):

«Назви піль:

1. Замчище	35. Деберчйці
2. Фільварок	36. Мочьир
3. Городки	37. Підмеритина
4. Ржйще /иржище/	38. Перед селом
5. Підиржйще	39. Горби
6. Рубані	40. Лейбишів
7. За переїздом	41. Войкові
8. Сіножити	42. Павликів
9. Заставі	43. Лазі
10. Підвовчі	44. Межиріки
11. Помірок	45. Межиболоти
12. Сціло	46. Злومیці
13. Дуброва	47. Чертежі
14. Верхоснік	48. Калинцеві
15. Заоснік	49. Третіни
16. Липники	50. Межи польніами
17. Полінки (полянки)	51. Лахів
18. Клінці	52. Турків потік
19. Бодіна	53. Під кривулев
20. Ліскі	54. Сйгла
21. Підліски	55. Всада
22. Утрине	56. Гбянка
23. Цуприк	57. Крушині
24. Загвізде	58. Рйзи
25. Вентаркі	59. Дубрівки
26. Сєлищі	60. Коцанові
27. Жолобі	61. На долині
28. Закісте	62. Бодькова
29. Пасіка	63. Коло тарасу
30. Кодо брідка	64. Під мів /міл/
31. Через гостйнець	65. На оболоню
32. Кórшмише	66. Луг
33. Грицьків кут	67. Кóпані
34. За чорне болото	68. Підгорà

- 69. Під сторбжков
- 70. Перед мельником
- 71. За млином

- 72. За цвинтарем
- 73. Зарічище
- 74. Передмихайлиха

Як бачимо, Я. Пастернак на «відмінно» виконав непросте завдання зі збирання й опрацювання діалектичних географічних назв села Струтин Нижній¹. Не менші успіхи були в інших дописувачів – помічників Мирона Кордуби.

Загалом на 1930-ті рр. зібрані матеріали охоплювали вже 900 місцевостей Галичини та Буковини, вони й нині є справжнім невичерпним джерелом географічних знань про населені пункти, краї, етнонаціональне буття Західної України.

Підсумовуючи певний етап своєї діяльності в галузі топономастики, професор Мирон Кордуба в 1938 р. видає працю «Що кажуть нам назви осель?» (Кордуба, 1938).

З огляду на зібрані матеріали географічних назв осель Галичини вчений пропонував звести все їх різноманіття до двох «великих громад»: а) назви, що мають краєзнавчий характер; б) назви, що походять від особових імен. Ці дві «громади» – майже 2/3 всіх назв осель взагалі.

Так, **краєзнавчі назви**, які характеризують ієрархічне становище конкретної оселі з вказівкою-додатком для розмежування прикметника або прийменника, такі: Нове Місто, Передмісте, Старе Село, Нове Село, Селище, Селиська, Фільварки, Футори і т. д. (Кордуба, 1938: 3–4).

На думку професора, інші назви мають завдання «зазначити якусь *прикмету*, властиву даній оселі, що її відрізняє від інших» (Кордуба, 1938: 4). Таких прикмет дослідник виділяє вісім:

¹ «Уваги:

ч. 1. Замчище – розкопами виявилось, що це городище XII–XIII ст.

ч. Фільварок – був справді фільварок, який розparcelювали 30–40 літ тому назад.

ч. 3. Городки – це були городи приналежні до фільварку.

ч. 13. Дуброва – сьогодні вже дуже рідкий дубовий ліс.

ч. 26. Селищі – колись, кажуть, мало там бути село.

ч. 43. Лази – так називають всюди на Підгір'ю рідкі корчі, щось ніби ліс, ніби корчі» (Кордуба, 1910–1923, од. зб. 48).

а) зовнішня форма оселі: Кругле, Кругів, Кругель, Крива, Криве, Кривець, Кривеньке, Кривка, Кривчиці тощо;

б) теренова або краєвидна ознака: Жовтянці, Жовква, Жовчів, Рудка, Руденко, Руданці, Руденка, Рудки, Рудавка тощо;

в) прикмета, що вказує на положення щодо особливостей околиці: Залісе, Залісці, Заліщики, Підбір, Підбір'є, Підбірці, Порудно й Поруденко тощо;

г) гідрографічні прикмети: Блищиводи, Гниловоди й Маловоди, Доброводи, Зимноводи й Зимновідка, Криниця тощо;

д) якість ґрунту: Камінь (Калуш), Білий Камінь (Золочів), Камінна (Надвірна), Камінне (Сянік), Камянка (Коломия), Піски (Мостиська, Рудки, Жовква, Львів, Броди) тощо;

е) засоби лучби (комуніфікації): Княжий Міст (Мостиська), Містки (Львів), Замосте (Ярослав, Перемишляни), Броди (Броди), Перевозів (Сокаль), Перевозець (Калуш, Бучач), Перетоки (Сокаль) тощо;

ж) рістня (флора): Яблінки (Ліско), Яблонів (Турка, Рогатин, Коломия, Гусятин), Яблонівка (Камінка Стр., Підгайці), Яблониця (Березів, Надвірна, Косів), Граб (Ясло), Грабів (Долина), Грабич (Товмач), Грабова (Камінка Стр.), Грабівка (Березів, Калуш) тощо;

з) звірня (фавна): Теляче (Підгайці), Баранів (Бучач), Баранівка (Бережани), Баранчиці (Самбір), Медвежа (Дрогобич, Рава Р.), Медведня (Жовква), Медведівка (Бучач), Білка (Львів, Перемишляни), Більче (Дрогобич, Борців), Білошкірка (Тернопіль) тощо (Кордуба, 1938: 4–7).

Отже, краєзнавчі назви осель дають змогу науковцям вивчати поширення тих чи інших рослин і тварин у ті часи, коли засновувалися оселі, а також досліджувати лісистість краю в давні часи. Однак краєзнавчі назви, як стверджує вчений, «не кажуть, хто позасновував названі ними оселі, ані не означають часу, коли їх засновано... Зовсім інакше представляється справа з *особовими назвами*. Тут кожна назва подає ім'я засновника й первісного власника або управителя оселі» (Кордуба, 1938: 9–10).

Відповідно, **особові назви осель** у своїй громаді, за професором Мироном Кордубою, мають іменникову або прикметникову «постаті». Серед них учений розрізняє такі чотири відділи, або групи:

1. **Іменникові назви на -ичі, -иці** (від старослов'янського *-иштъ*, що надає назві оселі патронічне значення, вказує на потомків засновника). Від імені голови роду в доісторичні часи у слов'ян називався цілий рід. Назва оселі вказує на тих, хто живе в цьому домі. Учений, наприклад, так характеризує назву села Маличі над Гучвою (SW. від Грубешова): «Вона зложена з імені Мал (= малий) та закінчення -ичі і значить: рід, потомки, челядь Мала. З цього бачимо, що оселі з патронічними назвами повстали ще в прадавніх часах початкової колонізації нашого краю українським населенням» (Кордуба, 1941: 28–29).

До цієї групи належать Баличі (Мостиська, Жидачів – від імені Бал); Глібовичі (Бібрка, Перемишляни – від Гліб, імені багатьох князів); Радичі (Мостиська) й Радошичі (Сянік) – від Рад = швидкий, Радина, Радоша; Русятічі (Бібрка – від Рус = русий, рудавий, Русята). З такими назвами трапляються оселі й пізніших часів: Катериничі (Рудки), Михалевичі (Дрогобич), Максимовичі (Самбір) (Кордуба, 1938: 10–12).

2. **Прикметникові назви із закінченнями на -ь, -ів, -ин**, що мають значення присвійних прикметників і відповідають на запитання: чий це двір або город? Перемишль = город Перемишля, Боратин = двір Борати. Ідеться вже не про родове господарство, а про особисте приватне посідання. Закінчення -ів: Видинів (Снятин), Мужилів (Підгайці – з Мажь = муж, згрубіле Мужило), Ходорів (Бібрка – з Ходъ = ходити, вести) тощо. Закінчення на -ин: Берлин (Броди, ім'я Берла – з Беръ = брати, забирати), Милятин (Городок, Камінка Стр., ім'я Милята – з Милъ = милий) тощо (Кордуба, 1938: 12–14).

3. **Іменникові назви осель на -івці, -инці**. Їх утворення пов'язане з додатковим закінченням *-ці*, яке прив'язувалося до назв осель із присвійними прикметниковими закінченнями на -ів, -ин (див. групу 2). Ці назви вказували на мешканців, що проживали в цих оселях. Так, назва оселі, що закінчувалася на -ин, ставала назвою оселі з кінцівкою на -ин -ці, а ті

оселі, назва яких спочатку закінчувалася на -ів, мали вже закінчення -ів -ці, наприклад: Негівці (Калуш – з Ньга = веселість, див. Ніговичі), Скородинці (Чортків – зі Скоръ = скорий), Матіївці (Коломия), Олексинці (Борщів) тощо (Кордуба, 1938: 14–15).

4. **Іменникові назви на -івка**. На думку вченого, через пестливий, «здрібнілий» характер назви вона стосувалася невеличких, відокремлених побічних осель. Хоча траплялися й винятки. На підтвердження свого висновку дослідник називає оселі Августівка (Бережани), Богданівка (Зборів, Збараж), Семенівка (Городенка), Теклівка (Тернопіль, Заліщини) тощо (Кордуба, 1938: 15–16).

Здійснивши класифікацію краєзнавчих та особових назв осель Галичини й Буковини, професор Мирон Кордуба звернув увагу на третю «групу» назв – **«кілька менших груп»**, з-поміж яких згадав такі найважливіші:

1. **Кольонізаційні**, мешканці яких, як правило, належали до чужоплемінних поселенців (невільників, полонених, забраних переможцями під час воєнних походів), наприклад: Козара (Рогатин) і Козарки (Надвірна) (із часів воєн із хозарами), Печеніжин, Половці (Сянік, Чортків), Угорці (Золочів), Угорка (Ярослав), Татарів (Надвірна), Татари (Самбір), Ляшки (Ст. Місто, Рудки, Мостиська, Львів), Ляховичі (Жидачів), Чехи (Броди), Молдавсько (Турка) тощо (Кордуба, 1938: 16–17).

2. **Фортифікаційні**, що вказують на оборонні засоби населення краю перед ворогами. У 1941 р. в «Історії Холмщини й Підляшшя» професор Мирон Кордуба цю групу назв поселень називає вже «оборонними», наприклад: Городище (Самбір, Сокаль, Бібрка, Бережани, Тернопіль), Старгород (Сокаль), Городиськ і Городок (N. від Дорогичина), Окопи (Рава Р., Борщів), Замок (Рава Р.), Замочок (Жовква) тощо (Кордуба, 1941: 31–32).

3. **Службові**, які за своєю назвою вказують на те, яку роботу виконують мешканці цих осель, наприклад: Курники (Яворів, Збараж, Тернопіль), Пташники (Камінка Стр.), Рибники (Бережани), Ковалі (Рава Р.), Шклярі (Сянік), Винники (Любачів, Дрогобич, Сокаль, Львів), Пшеничники (Товмач) тощо (Кордуба, 1938: 18–19).

4. **Вільготні**, які походять від того, що власники латифундій, королі та їх старости

надавали пільги, щоб заохотити поселенців на свої малозаселені землі. Пільги надавалися на 15–30 років. Звідси й назви осель: Воля, Волиця, Воляни, Слобода, Слобідка, Воля Якубова (Дрогобич), Суховоля (Городок, Броди) (Кордуба, 1938: 20).

5. *Лісові* – група назв осель, пов'язаних найперше з примітивним способом лісового осельництва, пізніше – з родами занять лісових поселенців. Перші назви осель: Буда, Будка, Буди; Салаш (Ярослав), Салаші (Любачів, Рава Р.); Майдан (Дрогобич, Калущ, Ярослав, Броди, Гусятин). Назви осель у другому випадку: Гута, Гута Стара (Любачів); Шкло (Яворів), Шклярки (Горлиці); Смолянка (Тернопіль), Смільно (Броди); Вуглярка (Самбір, Золочів), Вуглярки (Радехів) (Кордуба, 1938: 20).

6. *Церковні*, що вказують на активну участь у колонізаційних процесах представників церкви, наприклад: Церковна (Долина), Костельники (Рудки, Бучач, Заліщики), Усте Єпископське (Борщів), Черче (= чернече, Рогатин), Монастир (Ярослав, Дрогобич – 2 села, Рава Р., Жовква, Городенка), Монастирсько (Косів), Підмонастирок (Дрогобич, Радехів); Спасів (Сокаль), Богородчани, Богородичин (Товмач), Трійця (Доброміль, Радехів, Снятин, Борщів), Знесіння (Львів, Терехівля), Покровці (Жидачів) тощо (Кордуба, 1938: 20–21).

7. *Коршмарські*, які вказували на їх основне завдання – надати подорожуючим можливість перепочити від тривалої дороги, переночувати. Це ж стосувалося коней, яким був потрібний так званий попас. Звідси й назви осель: Заїзд (Городок), Уїзд (Рогатин), Забава (Перемишль), Завади (Жовква) тощо (Кордуба, 1938: 21).

8. *Жартівливі*, назви яких мають відношення, скоріше, до мешканців, що тут проживали, ніж до самих осель. Окремі люди отримували жартівливе або навіть глумливе прізвище через свій одяг, спосіб заробляти, вдачу чи поведінку та в окремих випадках ставали настільки відомими, що їхнє прізвище бралося за назву оселі. Учений серед них назвав такі: Тулиголови (Ярослав, Мостиська), Товстоголови й Білоголови (Зборів), Товстобаби

(Підгайці), Печихвости (Жовква), Боброїди (Рава Р.), Жабокруки (Бібрка, Городенка), Сновидів (Бучач), Полупанівка (Скалат) (Кордуба, 1938: 21–22).

У більш пізній своїй праці «Історія Холмщини й Підляшшя» (1941 р.) серед категорії менших (інших) груп назв осель Мирон Кордуба виокремив ще й «осельничі». Він писав: «Про давність деяких осель свідчать назви, що вказують на старовинний спосіб осельництва, напр. Двориська (S. від Красноставу), Опілля (S. від Білої), Опільсько (NW. Від Сокаля), або своїм звуком висловлюють давність, напр. Селище (S. від Уруська), Сідлиська (W. Від Замостя і NW. від Рави Р.), Старесело (W. Від Любачева і S. від Грубешева)» (Кордуба, 1941: 32).

Отримані професором Мироном Кордубою результати класифікації географічних назв осель Галичини та Буковини візуалізовані нами у вигляді рисунка 1, що охоплює виділені й охарактеризовані вченим три основні «громади» та 21 групу назв населених пунктів.

Висновки. Отже, основними результатами географічних досліджень професора Мирона Кордуби в галузі української топоніміки та надбаннями вважаємо такі:

– обґрунтування того, що географічні назви населених пунктів, річок, гір, лісів тощо необхідно подавати так, як їх вживає місцеве населення;

– здійснення організації та зібрання багатого матеріалу для географічного словника Галичини й Буковини, що включає топографічні назви, картосхеми та діалектні топоніми їхніх населених пунктів;

– розроблення розгорнутої класифікації географічних назв осель Галичини й Буковини, що охоплює три основні «громади» (краєзнавчі, особові та інші) і 21 «меншу» групу назв населених пунктів.

Безсумнівно, широке обговорення, усталення та якнайшвидше видання загальновідомих офіційних збірок географічних назв та імен нині є одним із найбільш важливих завдань українських топонімістів, що потребує першочергового виконання.

**Рис. 1. Класифікація географічних назв осель Галичини та Буковини
(Кордуба, 1924; Кордуба, 1938; Кордуба, 1941)**

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід, І. (ред.) (1979). Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка. Т. 10 : Т–Ф [Bilodid, I. (ed.) (1979). Dictionary of Ukrainian Language, in 11 vol. Kyiv: Naukova dumka, vol. 10: T–F. (in Ukrainian)].
2. Бучко, Д., Бучко Ж. (1995). Роль Мирона Кордуби у становленні української топоніміки. *Історія української географії та картографії* : матеріали наукової конференції, присвяченої 95-річчю Кубійовича В. Тернопіль, с. 179–182 [Buchko, D., Buchko, Zh. (1995). Myron Korduba's role in formation of Ukrainian toponymy. *History of Ukrainian Geography and Cartography: Materials of Scientific Conference devoted to V. Kubiyovych's 95th anniversary*. Terнопil, pp. 179–182. (in Ukrainian)].
3. Кордуба, М. (1905а). Кілька слів про руску географічну номенклятуру. *Промінь*. 1 квітня. Число 7. С. 88–89 [Korduba, M. (1905а). Few words on Ruthenian geographical nomenclature. *Veat*, 1 April, no. 7, pp. 88–89 (in Ukrainian)].
4. Кордуба, М. (1905b). Найдавніші оселі на Буковині. *Буковина*. 17 квітня. Число 45/46. С. 3–4 [Korduba, M. (1905b). The oldest ever settlements in Bukovyna. *Bukovyna*, 17 April, no. 45/46, pp. 3–4 (in Ukrainian)].
5. Кордуба, М. (1910–1923). Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини (особистий архів). *Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ рукописів*. Ф. 61 (Кордуба М.). Оп. 1. Од. зб. : 23 (49 арк.) ; 24 (163 арк.) ; 25 (18 арк.) ; 26 (77 арк.) ; 50 (29 арк.) ; 27 (144 арк.) ; 30 (87 арк.) ; 31 (29 арк.) ; 32 (87 арк.) ; 33 (191 арк.) ; 39 (84 арк.) ; 40 (157 арк.) ; 41 (72 арк.) ; 42 (72 арк.) ; 44 (59 арк.) ; 49 (71 арк.) ; 45 (76 арк.) ; 46 (169 арк.) ; 47 (200 арк.) ; 48 (17 арк.) [Korduba, M. (1910–1923). Materials to geographical vocabulary of Galicia and Bukovyna (personal files). *Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library. Section of Manuscripts*, fund 61 (Korduba M.), series 1, archival units: 23 (49 sheets); 24 (163 sheets); 25 (18 sheets); 26 (77 sheets); 50 (29 sheets); 27 (144 sheets); 30 (87 sheets); 31 (29 sheets); 32 (87 sheets); 33 (191 sheets); 39 (84 sheets); 40 (157 sheets); 41 (72 sheets); 42 (72 sheets); 44 (59 sheets); 49 (71 sheets); 45 (76 sheets); 46 (169 sheets); 47 (200 sheets); 48 (17 sheets). (in Ukrainian)].
6. Кордуба, М. (1920а). В справі збірки топографічних назв. *Громадська думка*. 25 березня. Число 72 [Korduba, M. (1920а). To the question of the collection of geographical names. *Public opinion*, 25 March, no. 72 (in Ukrainian)].
7. Кордуба, М. (1920b). Як записувати топографічні назви? Квестіонар. Львів : Вид-во Археологічної комісії НТШ [Korduba, M. (1920b). How shall geographical names be put? A Questionnaire. Lviv: Archaeographical Board Publishers of Taras Shevchenko Scientific Society (in Ukrainian)].
8. Кордуба, М. (1924). Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело. *Стара Україна*. Число 7/8. С. 93–97 [Korduba, M. (1924). Earth witnesses the past. Geographical names as historic source. *Old Ukraine*, no. 7/8, pp. 93–97. (in Ukrainian)].
9. Кордуба, М. (1928а). Михайло Максимович і перші дослідження над українськими географічними назвами. *Записки НТШ*. Т. 149. С. 1–8 [Korduba, M. (1928а). Mykhaylo Maksymovych and the first intelligences of Ukrainian geographical names. *Bulletin of Taras Shevchenko Scientific Society*, vol. 149, pp. 1–8. (in Ukrainian)].
10. Кордуба, М. (1928b). Потреба організації збирання географічних назв. *Conference des historiens des états de l'Europe Orientale et du Monde Slave*, Varsovie, le 26–29 juin 1927. Varsovie : Societe Polonaise d'Histoire. P. 101–108 [Korduba, M. (1928b). To the need of organization of collection of geographical names. *Conference of Historians from Eastern Europe and Slavic World*, Warsaw, 26–29 June 1927. Warsaw: Polish Historic Society, pp. 101–108. (in Ukrainian)].
11. Кордуба, М. (1928c). Топографічні назви. Історично-географічний словар Галичини: квестіонар. *Нова зоря*. 12 лютого. Число 10/6 [Korduba, M. (1928c). Topographic names. Historic-geographical vocabulary: a questionnaire. *New Day-Spring*, 12 February, no.10/6 (in Ukrainian)].
12. Кордуба, М. (1930). У справі збирання географічних назв. *Діло*. 14 січня. Число 9/12 [Korduba, M. (1930). Behind the scene of the collection of geographical names. *Affair*, 14 January, no. 9/22 (in Ukrainian)].
13. Кордуба, М. (1938). Що кажуть нам назви осель? Львів : Наша Батьківщина [Korduba, M. (1938). What do the Names of Settlements Tell Us? Lviv: Nasha Batkivshchyna (in Ukrainian)].
14. Кордуба, М. (1941). Історія Холмщини й Підляшшя. Краків : Українське видавництво [Korduba, M. (1941). History of Holmshchyna and Pidllyashshya. Krakow: Ukrainian Publishing House (in Ukrainian)].
15. Кульчицька, Т. (2012). Мирон Кордуба (1876–1947): історико-бібліографічне дослідження. Львів : Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника [Kulchytska, T. (2012). Myron Korduba (1876–1947): a historic-bibliographical study. Lviv: Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library (in Ukrainian)].
16. Пакун, М. (2013). «Матеріали до географічного словника Галичини і Буковини» (1910–1923) як складова частина особистого архіву Мирона Кордуби відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника*. Вип. 5(21). С. 422–434 [Pakun, M. (2013). “Materials to geographical vocabulary of Galicia and Bukovyna” as part of Myron Korduba's personal archive available with the Section of Manuscripts of the Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library. *Bulletin of the Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library*, issue 5(21), pp. 422–434. (in Ukrainian)].
17. Руденко, В., Грек, К. (2018). Професор Мирон Кордуба: географічна спадщина. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Чернівецький національний університет ім. В. Стефаника. Вип. 795 : Географія. С. 20–23 [Rudenko, V.,

Grek, K. (2018). Professor Myron Korduba: Geographical Heritage. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. Chernivtsi: Vasyl Stefanyk Chernivtsi National University, issue 795: Geography, pp. 20–23. (in Ukrainian)].

18. Шаблій, О. (2007). Професор Мирон Кордуба. *Новітня українська суспільна географія : хрестоматія для студентів географічних та економічних факультетів і факультетів міжнародних відносин / упор. О. Шаблій. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. С. 152–154 [Shabliy, O. (2007). Professor Myron Korduba. *Newest Ukrainian Social Geography: a manual for students of geography, economics and**

international relations / ed. by O. Shabliy. Lviv: Publishing Center of I. Franko Lviv National University, pp. 152–154. (in Ukrainian)].

19. Федорів, І. (2006). Мирон Кордуба як вчений: життя і діяльність. *Історія української географії*. Вип. 14. С. 12–23 [Fedoriv, I. (2006). Myron Korduba as scientist: life course and activity. *History of Ukrainian Geography*, issue 14, pp. 12–23. (in Ukrainian)].

Стаття надійшла до редакції 02.09.2021.

The article was received 02 September 2021.